

ВОЛОДИМИР МОКЛЯК

(Полтава)

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАЛАНТ ТА ВЗІРЦЕВА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ О. А. ЗАХАРЕНКА

Описано основні віхи життя та педагогічної діяльності Олександра Антоновича Захаренка. Розкрито специфіку авторської школи, створеної О. А. Захаренком: унікальна система навчально-виховної роботи забезпечувала формування толерантної особистості школяра, готової до співробітництва, сприяла розвитку здібностей кожної дитини до творчої діяльності, а школа стала центром виховуючого середовища села Сахнівка. Висвітлено основні педагогічні погляди О. А. Захаренка на мету виховання, вчителя та педагогічний колектив, роль праці у формуванні особистості школяра, організацію навчально-виховного процесу.

Ключові слова: авторська школа, мета виховання, педагогічні погляди, трудове виховання, організація навчально-виховного процесу.

Глибокий слід у розвитку вітчизняної педагогічної думки ХХ – початку ХХІ ст. залишив визначний громадський діяч, науковець, один із п'ятнадцяти академіків-засновників Академії педагогічних наук України (1992), академік АПН СРСР (1996), Народний учитель (1983), директор сільської школи (1966-2002) (село Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області), яка ще за життя педагога отримала відповідний статус та назву "Авторська Олександра Антоновича Захаренка середня загальноосвітня школа с. Сахнівка" [1].

Цей педагог-гуманіст створив власну авторську школу, яка стала об'єктом дослідження і для науковців, і для педагогів-практиків. Досвід Сахнівської школи є безцінним, оскільки там було створено унікальну систему навчально-виховної роботи, яка забезпечувала формування толерантної особистості школяра, готової до співробітництва, сприяла розвитку здібностей кожної дитини до творчої діяльності. Намагаючись забезпечити повноцінний виховний вплив на учнів своєї школи, О. А. Захаренко враховував можливості усіх суб'єктів соціокультурного середовища: педагогічний колектив не тільки підтримував зв'язки з різноманітними закладами, об'єднував їхні зусилля у вихованні учнів, а й фактично досяг того, що школа стала центром культурно-виховуючого середовища села Сахнівка [4, с. 2]. Це є актуальним і сьогодні, адже школа була, є і повинна залишатися освітнім та виховним центром.

Вивчення досвіду роботи та педагогічних поглядів О. А. Захаренка здійснювали вчені АПН СРСР та НДІ педагогіки України, науковці й практики більш ніж із 117 країн світу. Дослідники творчого доробку О. А. Захаренка – М. Вашуленко, Т. Довга, С. Захаренко, І. Зязюн, В. Кузь, А. Кузьмінський, В. Омеляненко, Л. Онищук, Н. Орлова, В. Паламарчук, Н. Побірченко, Л. Прокопенко, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін. [2; 5, с. 4].

Вивчення зазначених джерел показує, що основні педагогічні ідеї та практична педагогічна діяльність О. А. Захаренка не вивчалися системно, це потребує спеціальної наукової розробки, узагальнення й творчого використання.

Саме тому *метою статті* є виокремлення основних педагогічних поглядів О. А. Захаренка та висвітлення його практичної діяльності.

Олександр Антонович Захаренко народився 2 лютого 1937 р. в м. Кам'янка Кам'янського району Черкаської області в сім'ї службовця. По закінченні фізико-математичного факультету Черкаського педагогічного інституту (1959) працював за призначенням у с. Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Відтоді його доля до кінця життя була пов'язана з цим невеличким “неперспективним” селом, яке мало статус бригади колгоспу “Маяк”. Тут, у Сахнівській восьмирічній школі, Олександр Антонович працював учителем математики і фізики до 1966 р., потім, ще 36 років – директором. Молодий педагог активно шукав шляхи удосконалення навчального процесу, замислювався над новими підходами до організації виховного процесу в школі [6].

У 1966 р. О. А. Захаренко призначається директором Сахнівської середньої школи і працює на цій посаді 35 років. Він виріс від звичайного директора школи до відомого не лише в Україні, а й за її межами новатора, першопроходця, знаного педагогічного мислителя, творця авторської школи, який збагатив теорію і практику виховання школярів оригінальними підходами й методами здійснення виховного процесу. На посаду директора школи Олександр Антонович прийшов уже досвідченим педагогом, маючи за плечима семирічний досвід вчителювання, під час якого сформувався як педагог, людина, громадянин. Він був передусім сільським учителем, директором сільської школи, що спонукало його та весь учительський колектив до створення системи діяльності сільської школи як центру духовності й культури всього села.

Розпочав молодий директор зі втілення своєї ідеї – створення навчально-спортивного комплексу із навчальними, ігровими, спальними кімнатами для учнів 1-4 класів, танцювальним залом, музичним салоном і двома басейнами: літнім і зимовим. Працювали всі: вчителі, діти й батьки – вся громада, і ця робота тривала 10 років (1973-1983). Потім взялися за спорудження культурно-музейного центру (обсерваторія, планетарій, демонстраційний і виставковий зали), вирощування дендропарку.

Згодом директора охопила ідея створення музею села з художньо-меморіальним ансамблем “Криниця совісті” в пам'ять односельців – жертв голодомору 1932–1933 рр. з іменами 1200 загиблих (1990), обладнання місцевої радіо- і телемережі та підготовка й проведення щоденних передач з життя школи й села, випуск шкільної багатотиражної газети “Дівочі гори”. Багаторічна пошуково-дослідницька робота і збір матеріалів до чотиритомної “Енциклопедії шкільного роду” стали своєрідним літописом історії села, в тому числі життя школи за останні півстоліття [6].

Зазначимо, що створення цих осередків дитячої діяльності відбувалося силами учительського та учнівського колективів, батьків, жителів села, місцевого колгоспу методом народної “толоки”, як споконвіку було заведено в Україні.

Девізом Сахнівської школи є слова її директора: “Поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно стократ цінніше від матеріального”. На фасаді школи зображено п'ять основних гасел навчально-виховного процесу, а саме:

“Школа – колиска твоєї щасливої долі”;

“Хай завжди буде мама”;

“Без праці хліб не родить, не квітнуть троянди”;

“Людина без захоплення – пуста людина”;

“Вибрати не можна тільки Батьківщину”.

Самобутній педагогічний талант Олександра Антоновича поступово розкривався у створеному за його ініціативи навчально-виховному комплексі з усіма умовами для навчання, виховання й розвитку дітей. Система роботи Сахнівської школи спиралась на урахування психологічних, фізіологічних та культурних особливостей розвитку дітей та їх практичному запровадженні в навчально-виховній роботі школи. Через такий комплексний і системний підхід Олександр Антонович Захаренко обґрунтував методологічні засади своєї “педагогіки конкретної мети”, яка ставиться перед шкільним колективом, спрямовує його діяльність і об’єднує зусилля всіх у її досягненні. Це кредо Сахнівської школи не потребує додаткового тлумачення, а конкретизує увагу вчителя, педагога на досягненні всією системою створених у школі форм, засобів і методів висунутої, обґрунтованої й конкретизованої мети для кожного учасника педагогічного процесу в певний період діяльності.

О. А. Захаренко був одним із зачинателів педагогіки співробітництва – на пряму в радянській педагогіці, що виник у 80-х роках ХХ ст. як протест проти традиційної системи освіти й виховання, яка викликала велику полеміку в педагогічних колах. Педагогіка співробітництва – це система форм, методів і прийомів у навчально-виховному процесі, які спираються на принципи гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості – дитини. Саме такий підхід був характерний для педагогіки Олександра Антоновича. Як і всі інші педагогі-новатори, він висував, обґрунтовував і впроваджував практику ідеї творчої взаємодії вчителя і учня; навчання без примусу; ідею досягнення поставленої мети; індивідуального і колективного підходів до діяльності учнів; творчого самоврядування; особистісного підходу до виховання; співпраці вчителів з батьками, громадськістю тощо [6].

Олександр Антонович Захаренко є одним із яскравих представників інноваційної освітньої практики. Його концепція авторської школи передбачає:

1. Спрямування навчально-виховного процесу на поглиблення знань учнів та отримання потрібної і цікавої інформації, яку мають доносити до учнів вчителі.

2. Ретельно турбуватися про здоров’я дітей, про їх фізичну витривалість.

3. Не втрачати надбаня історії. Вивчати традиції і звичаї народу, що прийшли до нас із сивої давнини.

4. Виховувати у дітей патріотичні почуття і гордість за родину, однокласників, односельчан, село, Батьківщину.

5. Обов’язковим предметом школи має бути “Материнство” або “Материнська школа” не лише для учнів, а й для тих жителів села, які збираються стати батьками.

6. Головна вимога школи – якісні і системні знання учнів, участь їх в олімпіадах, конкурсах від шкільного до державного рівня.

7. Випускники школи у своїх знаннях не повинні відрізнитися від учнів престижних закладів.

8. Авторська школа ставить своїм завданням навчити дітей бачити красу світу і берегти її [3].

Життя Олександра Антоновича було не багате на значні події. Він був дуже скромною людиною. Життя минало в турботах про школу, дітей, учителів, батьків. Але за радянських часів ім’я директора Сахнівської школи стає відомим усьому Радянському Союзу. На початку 1980-х років пройшла годинна зу-

стріч в Останкіно з О. А. Захаренком у передачі “Сільський час”. Відтоді авторська школа в с. Сахнівка стає відомою не лише в Україні, а й за її межами [6].

За час трудової діяльності він обирався депутатом різних рівнів від сільської ради до Верховної Ради СРСР (1986–1991). Нагороджений орденом Знак Пошани (1971), має почесне звання Заслуженого учителя УРСР (1974), почесне звання “Народний учитель СРСР” (1983). З 1989 р. обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР.

У листопаді 1992 р. створюється Академія педагогічних наук України і Олександра Антоновича було призначено її академіком-засновником. Сільський директор багато і плідно працював у складі Відділення дидактики, часткових методик та інформаційних технологій АПН України. Кожен його виступ на загальних зборах Академії ніс нові, оригінальні ідеї та пропозиції.

Поряд із роботою в школі, Олександр Антонович зустрічається зі своїми виборцями (як депутат Верховної Ради СРСР), бере активну участь у комісії з реформи школи, засіданнях Дитячого фонду, виступає на різних конференціях, семінарах, зустрічах із молодими вчителями, директорами шкіл, виконує доручення члена Центральної ревізійної комісії, буває за кордоном у складі парламентської делегації у США, у ФРН – як керівник громадської організації “Педагоги за мир”. Брав участь у кількох міжнародних форумах з питань навчально-виховного процесу в сучасних умовах. Серед громадських справ, якими він переймався, особливе місце посідає його керівництво Творчою спільнотою вчителів, створеною у 1992 р.

Помер Олександр Антонович Захаренко 30 квітня 2002 р.

Ім'я цього талановитого вченого, організатора народної освіти, одного із засновників Академії педагогічних наук України відоме педагогічній громадськості далеко за межами України. Подвижницька праця, багатогранна громадська діяльність самотнього вчителя, “скульптора дитячих душ”, директора школи мають велике значення для розвитку педагогічної науки і практики.

У 2002 р., вже після смерті педагога, Сахнівській школі було надано статус “Авторської школи О. А. Захаренка”. Його ім'ям названо вулиці в рідній Сахнівці та м. Корсуні-Шевченківському. У 2007 р. Міністерством освіти і науки України запроваджено нагрудний знак “Олександр Захаренко”, який має третій (найвищий) ступінь серед відзнак, запроваджених Міністерством. Ним нагороджуються керівники та педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів, державні службовці за значний особистий внесок у становлення нових інноваційних моделей, забезпечення успішної діяльності загальноосвітньої школи з реалізації завдань сучасної середньої освіти, організацію педагогічної та культурно-просвітницької роботи серед населення, популяризацію найкращих надбань загальноосвітніх шкіл у здійсненні навчально-виховного процесу та духовного зростання учнівської молоді.

Популяризації педагогічної спадщини народного вчителя, видатного педагога сприяли перші Всеукраїнські педагогічні читання “Школа О. А. Захаренка як модель сучасної сільської школи” (6 травня 2003 р.). Ця конференція стала традиційною, щорічною. Останні XI Всеукраїнські педагогічні читання “Ідеї дитиноцентризму і педагогічна спадщина Олександра Захаренка” відбулися 21 травня 2013 р. на базі Сахнівської школи.

Отже, варто виокремити основні педагогічні погляди О. А. Захаренка.

Мета виховання. Технологією навчально-виховного процесу в школі потрібно передбачити, щоб кожного року перед учнівським і педагогічним колектива-

ми, перед батьками, громадськістю була поставлена мета, до якої треба спільно йти. Ця мета повинна захопити дітей, учителів, батьків. Тоді школа житиме цікаво, творчо, бачитиме перспективу. Якщо цього немає, то вона буде схожа на сумну бухгалтерію, де чекають дзвінка, чергової відпустки чи заробітної плати.

Роль учителя та педагогічного колективу. Учителю народжується в невпинних педагогічних роздумах, а шкільний педагогічний колектив – це своєрідний педагогічний почерк, від якого залежить успіх роботи в школі.

Роль праці у формуванні особистості учня. У гармонійному розвитку особистості фізична праця є, по-перше, найголовнішим чинником, який забезпечує, як і фізкультура та спорт, міцне здоров'я, добре самопочуття, розквіт природних задатків, і, по-друге, тим соціальним чинником, що формує психологічну готовність до продуктивної праці.

Організація навчально-виховного процесу. Розвантажувати навантаження на школярську голову слід не кількісно, а перш за все за рахунок позитивних емоцій. Емоції, самопочуття та здоров'я дитини відомий директор Сахнівської школи ставив на головне місце в роботі педагогічного колективу.

Сьогодні ім'я О. А. Захаренка відоме всьому світу. Педагог-новатор, засновник авторської школи-комплексу, зачинатель багатьох корисних педагогічно доцільних творчих шкільних справ, Олександр Антонович зробив неоціненний вклад у розвиток не тільки сільської школи, а й самого села [4, с. 2]. Не втрачати актуальності слова відомого директора, Академіка із Сахнівки і в майбутньому: *“Поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно стократ цінніше від матеріального. Повторімося в наших вихованнях прекрасними рисами національної культури, патріотичним духом любові до свого народу, любові до вищої якості людини – творчості!”*

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів педагогічної спадщини О. А. Захаренка. Джерелом подальших досліджень можуть бути: шляхи впровадження основних педагогічних ідей О. А. Захаренка у діяльність сучасного навчально-виховного закладу, комплексний аналіз різних напрямів виховання в захаренківській школі тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік із Сахнівки [Текст] : [збірка] / Томенко М. В. [та ін.] ; під ред. проф. Кузьмінського А. І.; АПН України, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 438 с.
2. Захаренко С. О. Проблеми родинного виховання у творчій спадщині О. А. Захаренка : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. О. Захаренко. – Київ, 2008. – 24 с.
3. Концепція авторської школи // Дівочі гори. – 2003. – Трав. – С. 2.
4. Олександр Антонович Захаренко : бібліогр. покажч. / Голов. упр. освіти і науки Черкас. облдержадмін., Черкас. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. працівників; [упоряд. О. В. Крутенко]. – Черкаси : [б. в.], 2006. – 24 с.
5. Орлова Н. В. Формування духовних цінностей дітей і молоді в творчій спадщині О. А. Захаренка : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. В. Орлова. – Київ, 2008. – 24 с.
6. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. для вузів : у 2-х кн. Кн. 2. XX століття / За ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 544-548.

ВЛАДИМИР МОКЛЯК

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ТАЛАНТ И ОБРАЗЦОВАЯ ПРАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ А. А. ЗАХАРЕНКО

Описано основные вехи жизни и педагогической деятельности Александра Антоновича Захаренко. Раскрыта специфика авторской школы, созданной А. А. Захарен-

ко: уникальная система учебно-воспитательной работы обеспечивала формирование толерантной личности школьника, готовой к сотрудничеству, содействовала развитию способностей каждого ребенка к творческой деятельности, а школа стала центром воспитывающей среды деревни Сахновка. Освещено основные педагогические взгляды А. А. Захаренко на: цель воспитания, учителя и педагогический коллектив, роль работы в формировании личности школьника, организацию учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: авторская школа, цель воспитания, педагогические взгляды, трудовое воспитание, организация учебно-воспитательного процесса.

VOLODYMYR MOKLYAK

PEDAGOGICAL TALENT AND EXEMPLARY PRACTICAL ACTIVITY OF O. A. ZAKHARENKO

Olexander Antonovych Zakharenko, the prominent social activist, scientist, one of the fifteen academic membership in the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (1992), Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of the USSR (1996), Folk Teacher (1983) left deep traces in the development of national educational thought of XX – beginning of XXI century. He was the director of rural schools (1966-2002) (Sahnivka village of Korsun-Shevchenko in Cherkasy region) and during his teaching activity the school received an appropriate status and the name “author’s secondary school in Sahnivka”. He as a teacher and humanist created his original school, which was the object of study for scholars and practicing teachers. Sahnivska school experience is very precious because the unique system of educational work which was developed there and also because it helped to ensure the formation of a tolerant individual student behaviour, which shows eagerness for cooperation and he facilitated the development of each child’s abilities in creative activities. Trying to provide a complete educational impact on students of his school, O. A. Zakharenko took into account the possibilities of all subjects of social and cultural environment: teaching staff not only maintained contacts with various institutions, uniting their effort in educating students, but actually achieved the fact that the school became a centre of cultural and nurturing environment of Sahnivka village. The author of numerous educational publications, Olexander Antonovich initiated a number of unusual things for school at that time: the construction of the fountain “Kolosok”, foundation of school folk museum, a planetarium, an observatory, a greenhouse, construction of the Palace of health, pools, workshops equipment, construction of the “Spaces (“well”) of Conscience” and the Museum of peace and friendship of Peoples. All of these facts gave good results for pedagogical creativity of the world famous headmaster and had a positive impact on pupils, with special warmth his training courses are recalled by school pupils. Thus, the major milestones of the life and activity of O. A. Zakharenko and practical implementation of his educational ideas are worth considering. Five main slogans on the facade of the school show the educational principles, namely: 1. School is a cradle of the happy future. 2. Long live the mother of the family. 3. Bread cannot be made and roses cannot be in blossom without hard work. 4. A man without passion is an empty man. 5. Homeland cannot be chosen. Innovative concepts of Zakharenko school and pedagogical heritage includes: 1. To direct the educational process to deepen students’ knowledge and obtaining the necessary and required information that must be conveyed to the students by the teachers. 2. To take care of children’s health, their physical endurance. 3. Do not lose heart for the history of the country. Learn the traditions and customs of the people who came to us from good old days. 4. To bring up patriotism and pride for the family, classmates, villagers, village, home, native land. 5. Compulsory school should be as “Motherhood” or “Parent School” not only for students but also for those villagers who are going to become parents. 6. The qualitative and systematic knowledge of students, their participation in contests from the school to the state level should be the main requirement of the school. 7. The school graduates in their knowledge should keep up with the students of prestigious institutions. 8. Author’s school aims are to teach children to see the beauty of the world and to take care of the nature. In his works, O. A. Zakharenko described his pedagogical views on the aim of

education, the role of teachers and the teaching staff, the role of labour in the development of the individual and in the organization of the educational process.

Keywords: *author's school, the aim of education, pedagogical views, labour education, the organization of the educational process.*

Одержано 5.05.2014, рекомендовано до друку 12.05.2014.